

Pulszky Ágost később a felfelé törő magyar polgárság legsúlyosabb pozitívista állam- és jogbölcseleje lesz. Van abban valami szimbolikus, ahogyan a szkeptikus, hitetlenül hívő Arany mellől s Dantéről értekezve indult el pályája emelkedőjén.

Ekkor még a nagy tehetségű Greguss Ágost is közel állt hozzájuk. Az Arany irányát őrző Budapesti Szemle 1863. évfolyamába (18. köt.) érdekes ismertetést írt az újabb Dante-irodalomról (Saint-René Taillandier után), s nagy teret szentelt Dante politikai törekvései, szabadságeszméje elemzésének. Nagyon is rokon lehetett Arany s a fiatal Pulszky felfogásával Gregussnak ez a nyomatékosan leírt véleménye: Dante „maga patrícius, de meghaladva kora szellemét, a legdemokratikusabb elveket és vágyakat nyilvánítja” (213. l.).

Óvelük látszik megeredni a magyar Dante-kutatás és -fordítás esztétikailag és történetileg egyaránt igényes, pozitívista polgári szemléletű iránya, mely a stílus realizmusának lehetett volna táplálójává. A csekély kezdemény azonban nem folytatódott Dante-kultuszunkban. Amikor Péterfy esszéjével, jó húsz esztendő múltán, a pozitívista irányzat legszebb, esztétikailag és történetileg legmagvasabb gyümölcse beérett, közte és Arany között már az „ideál és reál” kiegyensúlyozó, morálisan elfogult realizmusának irányzata terpszkedett el. A rokonság Péterfy és Arany igazi realizmusa között így is kivehető, ámde Péterfy csak egy szállal kapcsolódik vissza e belső előzményhez, egy másikkal nyugatra kivágódásának, Itália-mítoszának támpontjaihoz szötte képzeletének hálóját.

Kozma Lajos fametszete (1921)
— egy XVI. századi velencei
Dante-kiadás után